

The article is devoted to the foreign policy pursued by the Russian empire in the second half of the 19th and early 20th centuries. Having analyzed various references and historiographic materials, the author seeks to present a coherent picture of the use of charitable societies by the Russian authorities in order to implement Russia's foreign policy plans with respect to Galicia.

Key words: Russian Empire, Russian charitable societies, foreign policy, Galicia.

Отримано: 11.12.2017

УДК 94(32)

В. В. Яблонський

Поляківський НВК «ЗОШ I-III ступенів-колегіум»

ЕГИПЕТСЬКІ ФОРТЕЦІ ЯК ОПЛОТ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТУТМОСА III В НУБІЇ

У статті розглядається історія єгипетських фортифікаційних споруд в Нубії та їх вплив на прояви військової політики фараона XVIII династії Тутмоса III, здійснений аналіз обороноздатності фортець, особливостей перебігу військових кампаній Тутмоса III в Нубії.

Ключові слова: Тутмос III, Нубія, Куш, Семна, Бухен

Активізація зовнішньої політики Єгипту при фараонах ранньої XVIII династії викликала занепокоєння в сусідніх країнах, що призвело до появи антиєгипетських коаліцій. Найміцніша коаліція була створена на початку правління Тутмоса III для перевірки сили та військових якостей молодого фараона. Небезпека на кордонах Єгипту змусила Тутмоса III до мобілізації сил та швидких дій, в результаті здійснення яких постала Єгипетська імперія. Однак, для контролю за підкореними територіями потрібно було удосконалювати мережу фортифікаційних споруд, особливо в Нубії, яка була багата на золото.

Події історії Нубії та єгипетської політики в Нубії, знайшли відбиття в Анналах Тутмоса III в Карнакському храмі Амона, написах в гробницях, у працях Г. Белової, К. Грейва, Е. Морріс, С. Сміта, Л. Забрак, Л. Торьок.

Метою статі є визначити вплив єгипетських фортифікацій на військову політику Тутмоса III в Нубії.

Активна військова політика перших фараонів XVIII династії відсунула кордони Єгипту далеко на південь. Постала необхідність укріпити свою присутність в Нубії за допомогою фортифікаційних споруд (рис. 1). В період ранньої XVIII династії було відновлено і розширено старі фортеці – Бухен, Серра, Аніба, Семна, а в стратегічно важливих місцях будувались нові укріплення – фортеці на островах Дорґінарті і Саї, пункт спостереження в Каср-Ібрімі [2, с. 71].

Про важливість Нубії для Єгипту свідчить той факт, що Тутмос III із сходженням на престол, планував підкорення першої. В храмі Тутмоса III в Семні є напис датований 2-м роком правління фараона, в якому вказується, що «благий бог Менхеперра, спорудив цей пам'ятник для багька Дедуна, глави Нубії і для царя Верхнього і Нижнього Єгипту Хакаура (Сенусерта III), побудувавши їм храм із білого чудового каменю Нубії», на думку В. Авдієва, Тутмос III тим самим проголосив себе продовжувачем справи Сенусерта III по завоюванню Нубії [1, с. 142]. Даний вектор зовнішньої політики фараона підтверджують

і інші написи, датовані приблизно тим самим часом, на острові Сехель, в храмі в Каммі, в Сильсилі і Ваді-Хальфі.

Поблизу другого порогу Тутмос III відновив фортеці Уронарті, Семна, Шелфак, Кумма і Міргіса (рис. 3). Е. Морріс вважає, що в більшості фортець другого порогу не було військових залог, а лише розвідники, які сповіщали опорні фортеці про небезпеку [17, с.80]. Однак, з перелічених фортець тільки Міргіса (𓆎𓆏𓆑) [18, с.142]) мала міцну залогову, військові і торгові склади та була центром торгівлі між Єгиптом та Нубією.

На 30-му році правління, нубійська політика суттєво активізувалася. Особливо активізувалося військове будівництво. У Верхній Нубії на острові Саї «царський син Куша» Нехі, збудував фортецю [1, с.142].

На сьогоднішній день відомо, що захоплення в Нубії фортець Фарас і Бухен розпочав ще Камос, в Бухені (𓆎𓆏𓆑) [18, с.129]) єгиптяни «збудували монументальні адміністративні будівлі, храм і склади» [17, с.81], цитадель, приблизно 150 x 138 м і стінами 5 м товщини, захищена круглими вежами, валами, парапетами, каналом, яка могла час від часу затоплюватися водою і гліасісом. Поблизу головного форту єгиптяни встановили ще одну стіну, яка простягалася приблизно на 712 м в периметрі на трьох внутрішніх сторонах фортеці. Ця зовнішня стіна була приблизно 5 м товщини і аналогічно захищеною з вежами, каналом 3 м глибиною і 6 м шириною (рис. 3, Б). Бухен став центром відновлення єгипетського контролю над Кушем в часи раннього Нового царства.

Важливим опорним пунктом Тутмоса III на другому порозі Нілу в Нубії була фортеця Семна (рис. 3, Г), назва якої знайдена на численних речах і писалася, як вказує Л. Забкар: «*dʿi Sti* чи *dʿir Sti*» [23, с.42].

В Саї, самому південному єгипетському поселенню в Нубії, була досить продумана лінія оборони. Зокрема, оборонні стіни товщиною 5 м. Кладовище на відміну від Бухена, знаходилося за межами фортечних стін, що дає змогу робити висновок про дружнє ставлення місцевого нубійського населення до єгиптян. В фортеці було збудовано адміністративні споруди, храм і склади. В південно-західному куті фортеці, поряд з воротами на 20-му році правління Тутмоса III його намісник Нехі відремонтував і збудував 20 зерносховищ 13 м на 3,75 м кожне. Кожне сховище могло, можливо, містити 285 000 літрів зерна і утримувати 156 працюючих за період року [17, с.107], що дало можливість забезпечувати гарнізон фортеці та постачати, у разі необхідності, військо фараона.

Фортеця Кургуш розташована за 4-м порогом і була найдавнішим єгипетським пунктом вгору за течією Нілу. Є багато причин чому єгиптяни вважали Кургуш важливим. Кургуш розташований в безпосередній близькості від золотого родовища, хоча не відомо до якого часу Нового царства ця шахта використовувалася. В результаті розкопок, «1987, Моркот, 1996, Пінні і листопад 2000 р. В. Девісон і його команда із Британського музею не змогли датувати появу фортеці, однак присутній археологічний матеріал дає підстави датувати Кургуш часом правління Тутмоса III» [17, с.110]. Кургуш являв собою, «за звітом Аркелла, прямокутник, східна і західна стіни якого становили 77,7 м, північна стіна 68,6 м і південна стіна лише 64 м. Північна стіна була захищена занавісом і гліасісом, що було незвичайним для військової архітекстури Нового царства» [17, с.111]. Ця особливість наявна лише в лівійській фортеці, побудованій Рамсесом II в Савієті Уммі ель- Ракамі.

В Нубії Тутмоса III була створена досить потужна логістична мережа. Напередодні нубійських кампаній за наказом Тутмоса III було збудовано багато складів для зброї та зерносховищ в Анібі, Бухені, Фарасі, Уронарті, Семні, Кумма і Саї [17, с. 185-186]. На початку правління Тутмоса III стратегічні бази

розташовувались в Елефантині та Бігеху. Проте, із наступом єгиптян на південь і відсуненням кордону, стратегічною базою стає Бухен, а Саї і Напата виконували роль оперативних баз.

Нубійський театр військових дій не був подібним до близькосхідного чи лівійського, оскільки, через присутність Нілу єгиптяни в Нубії не мали досить складних матеріально-технічних проблем і, питання перекидання війська не стояло настільки гостро як на інших театрах.

Система фортець Нубії викликає особливу цікавість, оскільки, подібної густої мережі фортець не було ні на одному театрі (рис. 2). Складається враження, що кожна з цих фортець ніби прикриває іншу. Прикладом можуть слугувати фортеці Кумма, збудована на скалистому пагорбі, Шелфак, розташований на гострому згині Нілу та Сарас, яка розташовувалась над урвищем висотою в 60 м за 1 км від Семни. На думку Б. Хігрена, основним завданням Сарасу було затримання ворогів під час їхнього просування на північ до Семни, Кумми та Урнарті (рис. 3, Є), щоб організувати їх захист [12, с.292].

Єгипетська зовнішня політика в Нубії є досить зрозумілою і стабільною, починаючи ще з часів Давнього і Середнього царств. Нубія була одним із головних поповнювачів державної скарбниці, особливо золотом. Економічний і торговий інтерес до Нубії вимагав постійних військових експедицій. Наявність потужних фортець і військового флоту на Нілі, дала змогу Тутмосу III пavidко поширити єгипетський суверенітет на Нубію. Управляти Нубією було куди простіше ніж Сирією та Палестиною. Оскільки, місцеве населення Нубії, на думку Дж. Хоффмайера, було племінним і менш централізованим [13, с.2], що дозволяло єгиптянам витратити менше зусиль для управління цією провінцією. Ще однією причиною постійного контролю над Нубією є річка Ніл, яка природньо зв'язує Єгипет та Нубію.

Куш цікавив єгиптян, перш за все, його стратегічними ресурсами. Оскільки, в цій області було багато граніту, золота та лісів. В написові з Джебель Баркалу повідомляється: «багато деревини прибуває до мене з Куша, в тому числі пальма-дум та мебелі без рахунку, виготовленої з нільської акації південної країни. Саме в Куші моє військо, якого там мільйони, рубає їх» [17, с.208]. Кушитські племена, які не були безпосередньо захоплені Тутмосом III, надсилали щорічні «дари», які позначалися терміном *bꜣw* [3, с.85], тобто «данина», яку платили нубійські області між 4-м і 6-м порогами.

Армантська стела згадує придушення єгиптянами нубійського повстання в землі Міу, яка на думку К. Зібелюса-Чена розташовувалась поблизу четвертого нільського порогу [26, с.192], а Е. Морріс вважає, що вона, можливо, займала території від другого до п'ятого порогу [17, с.180]. Можливо, придушення повстання відбувалось на 35-му році правління Тутмоса III.

На 31-му році правління Тутмос III минув четвертий поріг, захопив та знищив місто Керма. За словами Л. Торьок, «місцеві мешканці покинули зруйноване місто» [24, с.166-167]. Північніше від Керми єгиптяни збудували укріплене поселення поблизу Доккі Джел.

Напис в Кургупі (35-й рік правління) повідомляє: «не кожен правитель досяг найвищої межі від Нахаріни до Куша за винятком моєї особи [...] з найдавніших часів, оскільки моя особа їздила (?) від північного кордону (і) на південь до Міи» [24, с.163-164].

До 47-року правління Тутмоса III, вся територія Нубії була підкорена єгиптянами, про що свідчать написи на VI і VII пілонах Карнакського храму, в яких містяться перелік завойованих в Нубії місцевостей: «список цих місцевостей і троглодитів Нубії в Хент-хен-нофре, захоплених його величністю, який здійснив побоїще серед них, кількість яких невідома, який привів усіх їхніх людей в якості живих полонених в Фіви, щоб наповнити «робітничий дім»

батька Амона-Ра, володаря Фів [1, с. 143]». Тут, за словами В. Авдієва, «перераховано 269 географічних назв, які до сьогодні ще не всі є ідентифікованими» [1, с. 143]. Підкорення Нубії підтверджує стела із Джебель Баркалу: «Моя величність підкорила усі іноземні держави, Речену, який знаходиться під сандаліями моєї величності, людьми Нубії, які є *ndt* моєї величності» [13, с. 94]. Територія Нубії була розділена на дві провінції Куш (2-4 пороги) і Вават (1-2 пороги).

Остаточне заспокоєння Нубії було здійснено фараоном на 50-му році правління після остаточного підкорення Сирії та Палестини. Для налагодження прямого зв'язку з Нубією (транспортувати товари і війська), Тутмос III наказав розчистити старий канал в районі 1-го нільського порогу, про що дізнаємося із наскельного напису на острові Сехель: «*rnpt-sp 50 tpy šmw sw 22 hr hm n nsw-bjtj Mn-hpr-r' dj 'nh wd hmšf š'd mr pn m-ht gmtšf sw db'w m jnrw n sqd.n dpt hršf hd.nšf hršf jbfšf w.w sm'š.nšf hftjwšf rn n mr pn wn v' w'it m nfrt Mn-hpr-r' 'nx(w) dt jn n' n wh'w š'bw š'd-sn mr pn tnw rmt)*» «Рік 50-й, 1-й місяць сезону шему, день 22-й за його величності цареві Верхнього і Нижнього Єгипту Менхеперра, який дарує життя. Наказав його величності прорити цей канал, після того, як він знайшов його засміченим камінням так, що не пропливав ні один корабель по ньому. Він направився на південь по ньому із радісним серцем, перемігши ворогів своїх. Назва цього каналу: «Відкриття щасливого шляху Менхеперра, який живе вічно». Рибалки Абу повинні очистити щорічно цей канал» [20, с. 814-815].

Єгипетське панування в Нубії поширилось далеко за межі четвертого порогу. Опорним пунктом єгипетського панування був Джебель Баркал (Напата), яку було збудовано за наказом Тутмоса III. На території фортеці містилися склади зі зброєю та зерносховища. Роль Напати яскраво ілюструє напис: «Щоб продемонструвати перемоги його величності назавжди для усіх мешканців з нижніх земель і верхніх земель у нубійській країні» [24, с. 165].

Після підкорення нубійських князівств, Тутмос III забирав дітей князів, що забезпечити себе від повстань: «Тепер діти правителів і їх братів були прислані, щоб бути у цитаделях (*nhw*) в Єгипті. Тепер, хто б не помер серед цих правителів, його величність змусить його сина зайняти його місце» [13, с. 96].

Будівнича активність фараона, а саме зведення храмів, військових складів та зерносховищ свідчать про те, що Нубія була зайнята єгипетськими військами, а єгипетські гарнізони розміщувались в основних стратегічних пунктах. Основними логістичними центрами, які забезпечували гарнізони були Аніба, Фарас, Бухен, Уронарті, Семна, Кумма, Саї, а також Напата, де Тутмос III збудував *mmw* фортецю «Вбивство іноземців», яка за словами Б. Хігрена, не добудовувалась чи перебудовувалась за наступників фараона Аменхотепа II та Тутмоса IV [12, с. 297]. Очевидно, що *mmw* фортеця цілком справлялася зі своїми завданнями.

Підкорення Нубії призвело до поступової єгиптонізації місцевого населення регіону, нубійці змішувались з єгипетським населенням, переїмали їхню культуру в т. ч. й спосіб поховання. Процесу єгиптонізації сприяло також ставлення єгиптян до нубійців, хоча в офіційних написах Нового царства до «кушитів» ставилися з презирством, то в реальному житті вони мали змогу робити кар'єру в єгипетському війську. Наприклад, варто згадати що поліційні сили Єгипту формували із вихідців із Нубії – меджаїв, нубійці також займали керівні посади у війську. Тому, швидше за все, на території Нубії за правління Тутмоса III виникали куди рідше, ніж в Сирії та Палестині. Р. Моркот вважає, що єгиптян зовсім не цікавило місцеве населення, а виключно контроль над торговельними шляхами, які зв'язували Єгипет, Верхню та Нижню Нубію з центральним Суданом [16, с. 232].

Досить цікавим є той факт, що процес співжиття єгиптян і нубійців не був одностороннім насадженням єгипетської культури, а двостороннім – єгиптяни переїмали певні традиції нубійців, а нубійці – єгиптян. Наприклад, С. Сміт свід-

3. Проблеми Всесвітньої історії

чить, що у 2008 році було знайдено поховання чотирьох єгипетських жінок у гнучкому нубійському стилі [24, с.2]. Даний факт свідчить що цілеспрямованого винищення місцевої культури не було, а був звичайний культурний обмін між народами. Важливим є момент релігійного взаємопроникнення, який, на думку Дж. Хейнеса був неминучим, що призвело до змішаних культурів [11, с.23].

Таким чином, єгипетські фортеці в Нубії були оплотом єгипетського панування. Оскільки, захищали південні рубежі імперії під час повстань нубійців і, були стратегічними базами для забезпечення війська.

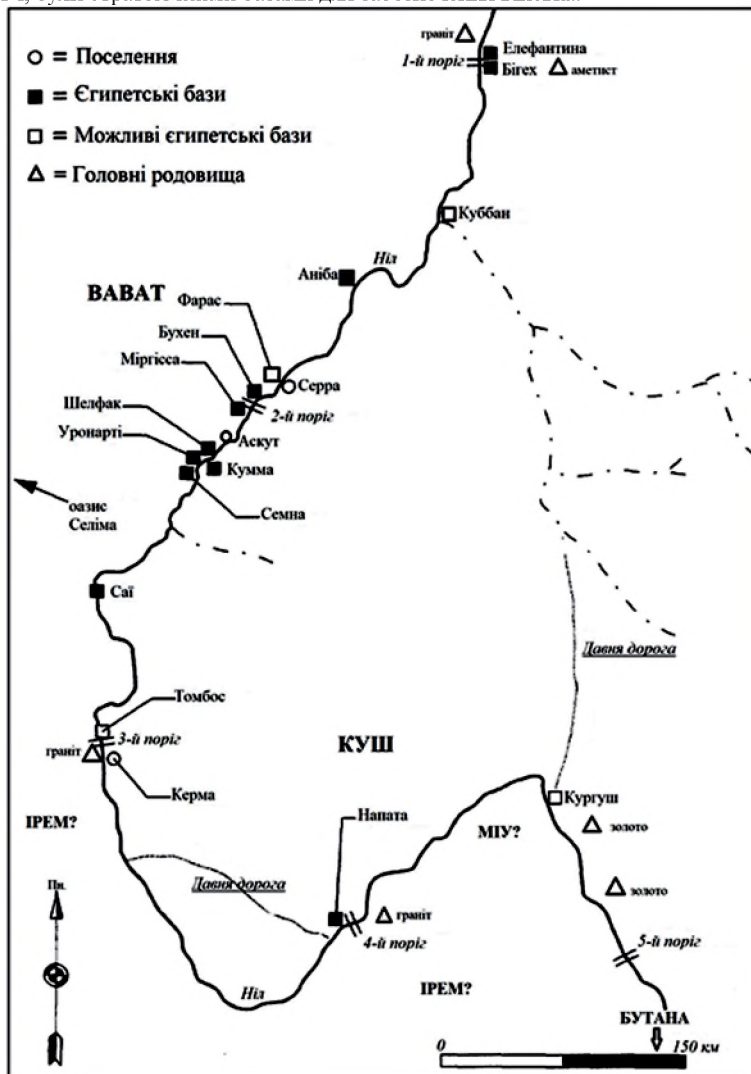

Рис. 1. Єгипетські військові бази в Нубії [17, с. 200]

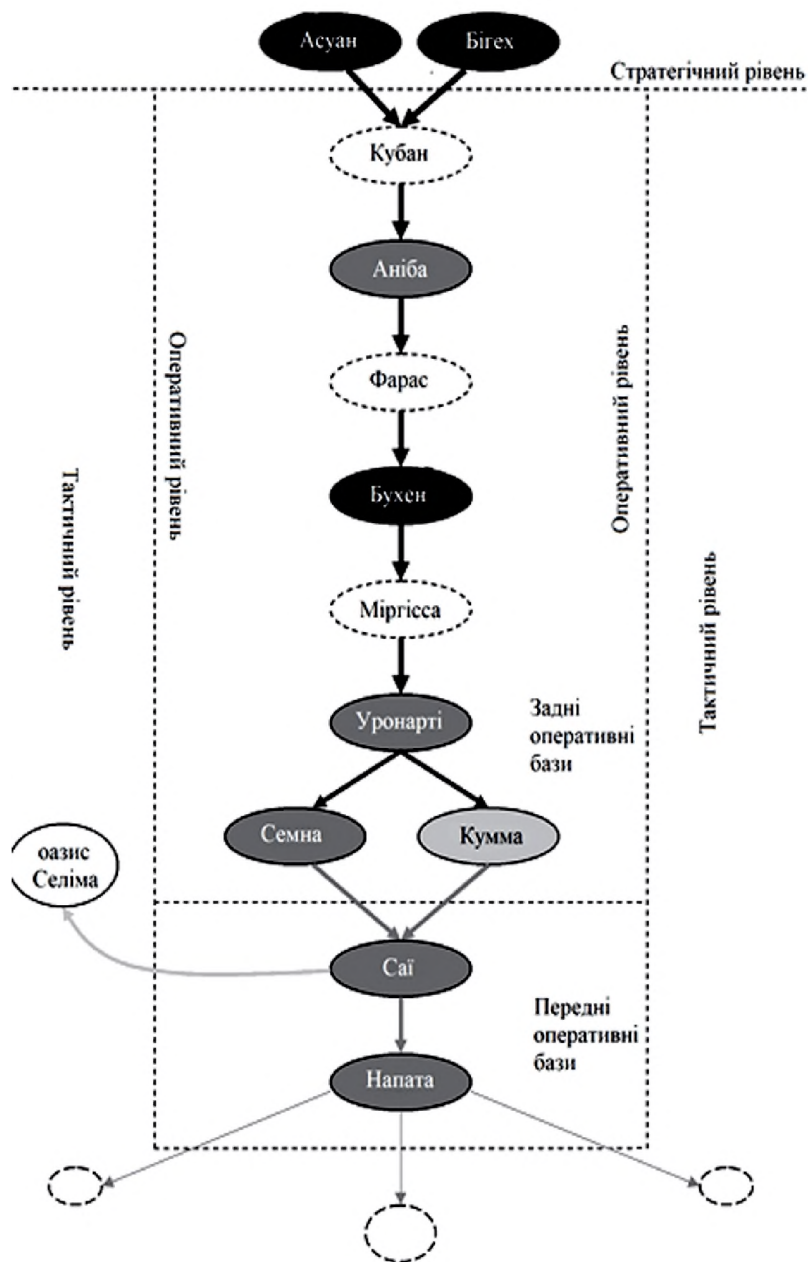

Рис. 2. Єгипетська логістична мережа в Нубії часів Тутмоса III [12, с.296]

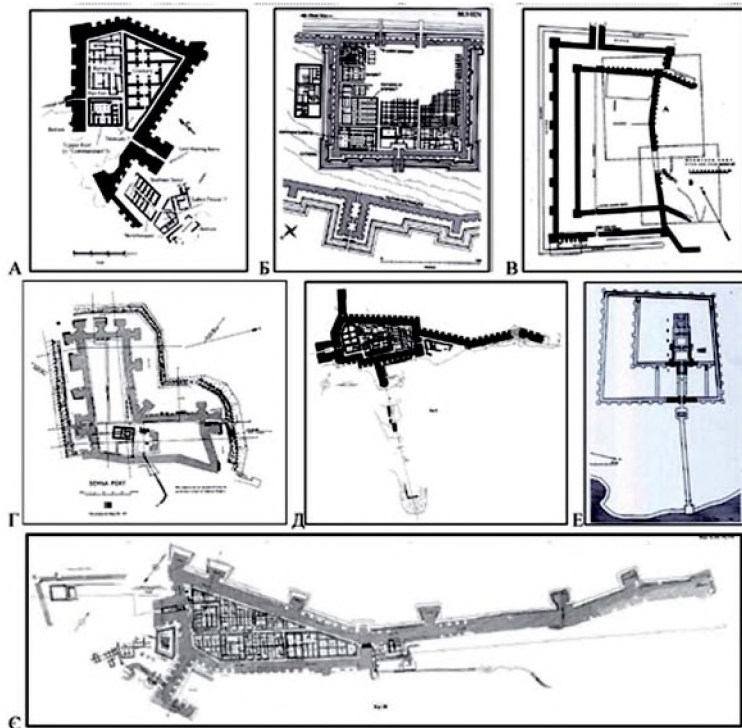

Рис. 3. Плани єгипетських фортець: А – Аскут, Б – Бухен, В – Мірсісса, Г – Семна, Д – Шейфак, Е – Селеб, Є – Уронарті [10, с. 94-110]

Список використаних джерел:

1. Авдиев В.И. Военная история древнего Египта / В.И. Авдиев. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – Т. II. – 276 с.
2. Белова Г.А. Египтяне в Нубии (III-II тыс. до н. э.) / Г.А. Белова. – М. : Наука, 1988. – 364 с.
3. Яблонський В.В. Дипломатичні відносини Стародавнього Єгипту за правління Тутмоса III з країнами Східного Середземномор'я та Близького Сходу / В.В. Яблонський // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична/ [редкол.: С.А. Копилов (гол. ред.), О.М. Завальнюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : КПУ ім. І. Огієнка, 2017. – Вип. XIII. – С. 84-90.
4. Ancient Egyptian Forts at Semna and Uronarti // Bulletin of the Museum of Fine Arts. – Boston, 1929. – Vol. XXVII. – No. 163. – P. 64-75.
5. Breasted J.H. Ancient Records of Egypt / J.H. Breasted. – Chicago : The University of Chicago Press, 1906. – Vol. II. The Eighteenth Dynasty. – 428 p.
6. Budka J. Life in New Kingdom Towns in Upper Nubia – new evidence from recent excavation on Sai Island / J. Budka, F. Doyen // Originalveröffentlichung in: Ägypten und Levante 22/23. – 2012. – S. 167-208.
7. Budka J. The New Kingdom in Nubia: new results from current excavation on Sai Island / J. Budka // Originalveröffentlichung in: Egitto e vicino oriente 37, 2014. – S. 55-87.

8. Clarke S. Ancient Egyptian Frontier Fortresses / S. Ckark // JEA 3, 1916. – P. 155-180.
9. Davies W.V. The Egyptian Inscription at Jebel Dosh, Sudan / W.V. Davies // BMSAES 4. – P. 1-20
10. Graves C. Egyptian Imperialism in Nubia c. 2009-1191 bc. A dissertation submitted to the University of Birmingham for the degree of Master of Philosophy (B) / Carl Graves. – Birmingham: The University of Birmingham, 2010. – 124 p.
11. Haynes J.L. Nubia. Ancient Kingdoms of Africa / J.L. Haynes. – Boston : Museum of fine arts, 1992. – 64 p.
12. Heagren B.H. The Art of War in Pharaonic Egypt. An Analysis of the Tactical, Logistic, and Operational Capabilities of the Egyptian Army (Dynasties XVII-XX) / B.H. Heagren. – Auckland : The University of Auckland, 2010. – 530 p.
13. Hoffmeier J.K. Aspects of Egyptian Policy in the 18th Dynasty in Western Asia and Nubia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/2118874/Aspects_of_Egyptian_Foreign_Policy_in_the_18th_Dynasty_in_Western_Asia_and_Nubia (дата звернення 11.10.2017). – Загол. з екрану.
14. Largacha A.P. Egipto y Nubia. Comercio e ideología / A.P. Largacha. – Madrid : Isimu II, 1999. – P. 411-423.
15. Lawrence A.W. Ancient Egyptian Fortification / A.W. Lawrence // JEA, 51. – 1965. – P. 69-94.
16. Morkot R. Egypt and Nubia [Електронний ресурс] / R. Morkot. – Режим доступу: <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/30432/EgyptandNubia.PDF?sequence=1> (дата звернення 16.10.2017). – Загол. з екрану.
17. Morris E.F. The Architecture Of Imperialism Military and the Evolution Foreign Policy in Egypt's New Kingdom: by Ellen Fowles Morris. – Leiden – Boston : Brill, 2005. – 894 p.
18. Porter B. Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs, and Paintings. VII. Nubia, the Deserts, and Outside Egypt / B. Porter, L. Rosalind. – Oxford : Ashmolean Museum Griffith Institute, 1975. – 454 p.
19. Sethe K. Urdkunden der 18. Dynasty. Histirish-Biographische Urdkunden / K. Sethe. – Leipzig : J. C. Henrichs'sche Buchhandlung, 1907. – IV.
20. Smith S.T. Askut and the Role of the Second Cataract Forts / S.T. Smith // Journal of the American Research Center in Egypt. – 1991. – Vol. 28. – P. 107-132.
21. Smith S.T. A Model for Egyptian Imperialism in Nubia / S.T. Smith. – P. 77-102.
22. Smith S.T. Reply to Critics of Askut in Nubia / S.T. Smith. – P. 301-307.
23. Smith S.T. Colonial Entanglements: 'Egyptianization' in Egupt's Nubian Empire and the Nubian Dynasty / S. T. Smith, M.R. Buzon. – P. 1-12.
24. Török L. Between two worlds: the region between ancient Nubia and Egypt, 3700 BC-500 AD / by László Török. – Leiden : Brill, 2009. – 606 p.
25. Zabkar L.V. Semna South: The Southern Fortress / L.V. Zabkar // JEA. – London : The Egypt Exploration Society, 1975. – Vol. 61. – P. 42.
26. Zibelius-Chen K. Africanische Orts- und Völkernamen in hieroglyphischen und hieratischen Texten. TAVO. Beiheft Reihe B/1 / K. Zibelius-Chen. – Wiesbaden, 1988.

In the paper discusses the history of Egyptian fortifications in Nubia and their influence on the manifestations of the military policy of the Pharaoh XVIII dynasty of Thutmose III, an analysis of the defense capabilities of the fortresses, and the peculiarities of the military campaigns of Thutmose III in Nubia.

Key words: Thutmose III, Nubia, Kush, Semna, Buchen.

Отримано: 15.12.2017